

УДК 1:30

ГЛОБАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО: ДЕРЖАВИ, ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА НОВА РОЛЬ ЛЮДИНИ

Євген Суліма

Аналізуються базові структуроутворюючі елементи глобального суспільства та основні тенденції його розвитку. Розглядається специфіка транснаціональних зв'язків та особливості людини та спільноти як суб'єктів сучасної політики.

Ключові слова: глобальне суспільство, суб'єкт глобального суспільства, базові елементи глобального суспільства.

Глобалізація та глобальні трансформації, пов'язані з формуванням нових соціокультурних і політико-економічних континентів, появою нових соціальних феноменів, зв'язків і відносин суб'єктів, що діють у якісно новому просторі, ставить у центр наукової та громадської уваги проблему соціальної організації суспільства. Її активно дискутують сьогодні в цілому світі на наукових форумах різних рівнів. Варто, зокрема, назвати семінари й конференції в межах проекту «Глобальне співтовариство: зміна соціальної парадигми», керівником якого є О. І. Неклеса.

Філософи, соціологи, культурологи, політологи та представники інших наук намагаються знайти відповідь на запитання: якою може бути організаційна структура суспільства з необмеженим рухом технологій, потоком електронних образів, поєднанням можливостей жити й діяти одночасно в різних просторових вимірах, врешті-решт – транснаціональною полігамією, полілокальним шлюбом за умов мешкання в різних місцях, що належать до різних світів? У контексті окресленої проблематики метою цієї статті є визначення важливих структурних рис глобального суспільства як принципово нової соціальної реальності.

Незворотні риси глобальності повсякденного життя є найочевиднішим свідченням того, що ми живемо в глобальному суспільстві. Це передбачає наявність соціальних, економічних, політичних відносин, не пов'язаних з національно-державним способом соціальної організації, а також існування досвіду транскордонного життя, який створює соціальну близькість, незважаючи на географічні відстані. За словами У. Бека, «єдність держави, суспільства й індивіда, передбачена Першим модерном, розсипається. Світове суспільство передбачає не світове державне суспільство чи світове економічне суспільство, а не-державне суспільство, тобто такий агрегатний стан суспільства, для якого територіально-державні гарантії порядку, а також правила громадсько-легітимованої політики, втрачають свою обов'язковість» [1, с. 179].

Характеризуючи сучасне глобальне суспільство, треба зазначити, що це перехідний тип суспільства. Глобальний перехід суспільства на історично новий рі-

вень передбачає високий ступінь розвиненості, стабільність і збереження певних можливостей прогресу, зумовлених чинною системою й необхідних для забезпечення стану переходу. Однак перехід означає також виникнення принципово нових структур з новими функціями, з появою нових тенденцій і закономірностей, що руйнують сталість функціонування актуальної системи та умови її відтворення, забезпечують становлення нової системи як провідної у виконанні соціальної еволюції серед інших форм і структур організації соціального руху. Саме в цьому контексті часто розглядають співіснування державоцентристського і недержавного, транснаціонального типів соціальної організації. Практично не є винятком з цього підходу позиція У. Бека.

Не-державний стан світового суспільства дослідник розуміє як конкурентну боротьбу між національними державами й суспільствами та динамічним переплетінням транснаціональних соціальних зв'язків, акторів і просторів дій. Нові транснаціональні актори не визнають кордонів, своєю діяльністю підриваючи територіальний принцип національної держави, вони діють більш інклюзивно, ніж ексклюзивно, і нерідко їхні дії є ефективнішими, ніж дії національно-державних структур. Нарешті, вони створюють для себе власний «інклюзивний суверенітет», спрямовуючи ексклюзивні територіальні держави одну проти одної. Цей тип суверенітету передбачає, що поступка державами суверенних прав супроводжується вигрешем для глобального суспільства в політичній владі на основі транснаціональної кооперації, здатної створювати принципово нові форми соціальної організації. Усе це свідчить про те, що національні держави й транснаціональні актори є антагоністами в процесі перетворення соціальної структури на глобальній постіндустріальній основі, бо вони ставлять під сумнів і витісняють один одного.

Результатом формування глобального суспільства є те, що тепер національні держави змушені ділити політичний, соціальний, економічний капітал з транснаціональними структурами й соціальними рухами, що створює відчуття, нібито народами можна керувати не лише на національному рівні, а й через нові інституції. Сьогодні кожна людина має принципову можливість зв'язатися з іншою людиною в будь-якій точці планети, не вдаючись до допомоги державних структур, і це також сприяє заміні моноцентричної структури влади держав поліцентричним розподілом влади між великою кількістю національних і транснаціональних акторів.

Однак звертає на себе увагу й думка про те, що таке глобальне суспільство є результатом встановлення певного порядку міждержавних відносин, який дає змогу створювати й розвивати мережі взаємозв'язків і взаємозалежностей за межами національних держав і між ними. Це вигідно здебільшого державі, яка реалізує функції світової гегемонії. Вона зацікавлена в дифузії суверенітету й децентралізації влади, що забезпечує глобалізацію її політичних, соціокультурних та економічних впливів. Отже, експансія активності, влади і впливу транснаціональних структур залежить від національно-державного авторитету, а конкретніше – від гегемоніальної влади, що дозволяє й гарантує таку глобалізацію. Тим самим роз-

виток транснаціональних соціальних просторів і акторів поставлено в безпосередню залежність від сталості глобальної гегемонії.

У сучасній науці про міжнародні відносини склалася впливова школа світового суспільства, яку заснував Джон Меєр, яка поєднує принципи холізму та ідеалізму й фокусує свою увагу на ролі глобальної культури у формуванні державних ідентичностей. З нею має багато спільного англійська школа міжнародних відносин, що асоціюється з Хедлі Буллом і яка, хоча й не звертається окремо до формування державних ідентичностей, але розглядає міжнародну систему як суспільство, що регулюється загальними нормами. Моделі інституціоналістів також трактують структуру світового суспільства як таку, що складається з норм, яким властива експансивна природа. Вони виокремлюють консенсус різних культурних моделей щодо громадянства, державності, освіти, прав людини, згадуючи той факт, що ці норми й інститути розглядають як само собою зрозумілі в сучасному житті, що свідчить, на їхню думку, про те, що процес поширення світової культури є відносно мирним. Світова культура постає в них міцним і гармонізуючим чинником творення й розвитку світового суспільства.

Загалом, прихильники ліберально-ідеалістичних поглядів вважають, що під впливом процесів формування єдиного світового суспільства, що поєднується спільними цінностями й ідеалами та регулюється загальновизнаними правилами поведінки його суб'єктів, поступово пом'якшується й навіть долається традиційна анархічність міжнародних відносин. Щоправда, такі оцінки можуть стосуватися тільки поведінки й взаємодії насамперед держав і міжнародних організацій, тоді як поява нових міжнародних акторів, таких як ТНК, ТНБ, приватні організації і соціальні групи, міграційні потоки, кримінальні й терористичні угруповання, їхня конкуренція з традиційними міжнародними акторами сприяє новому спалаху анархічності міжнародного життя. Важливим його чинником є також те, що частина влади, яку втрачають держави, не переходить до іншого легітимного й відповідального актора, що створює некеровані сегменти у світовому просторі, які постійно поширюються.

Сучасне глобальне суспільство є результатом зіткнення й боротьби, переговорів і компромісів різноманітних учасників, кожен з яких прагне нав'язати іншим свої уявлення. Перевагу в цій боротьбі одержують знеособлені ринкові сили, у результаті чого влада у світовому суспільстві дедалі більше переходить від держав до ТНК, фірм і банків, а розподіл багатства у світі також залежить не так від державного регулювання, як від трансфертів з боку транснаціонального капіталу. Однак це не означає, що державам загрожує знищення чи перехід під повний контроль транснаціонального бізнесу. У світовій історії співвідношення сил між політичною та економічною владою ніколи не було постійною величиною, отже, немає підстав вважати, що нинішня ситуація є «остаточною».

У глобальному суспільстві співіснують частково автономні й тісно переплетені один з одним рівні соціальної взаємодії – локальний, національний, міжнародний, транснаціональний і глобальний. Посилюються процеси злиття соціальних структур на одних рівнях, розщеплення на інших. Оцінюючи їхню роль, представ-

ники конструктивістських теорій міжнародних відносин вважають неприйнятним механічно переносити принципи функціонування або правила і норми з одного рівня на інший.

М. Менн, зокрема, звернувся до проблеми глобального суспільства в контексті вивчення напруженості між державою-нацією і глобалізмом. На його думку, підтримувати «глобалізм» означало б повторити помилку концепції «нації-держави». Ми маємо відхиляти будь-які уявлення про суспільства як відособлені, обмежені системи. Суспільства ніколи не були унітарними, вони завжди складалися з різноманітних мереж взаємодії, чимало з яких перетинали національні кордони, виходячи далеко за їхні межі. У цих умовах глобальні результати взаємодії багато хто інтерпретує як такі, що залежать від випадковості, постають результатом спроб і помилок, а нерідко – й боротьби різних сил.

Основним суб'єктом і базовим елементом глобального суспільства є Людина Транснаціональна, становлення якої пов'язано як з опануванням досягнень сучасної світової цивілізації, так і з відкритістю держав доби глобалізації. Вона пов'язує задоволення своїх потреб і інтересів не лише зі «своєю» державою (чи «своїми» державами, оскільки значна кількість людей у сучасному світі має більш ніж одне громадянство), а й з недержавними соціальними структурами транснаціонального походження та зі світовим суспільством загалом. Цей тип людини відрізняється від попередніх тим, що починає мислити універсальними, планетарними категоріями, які не замикаються на інтересах свого локуса, країни, а зорієнтовані на широке спілкування поза наявними кордонами. Така людина відкрита для нових ідей і є терплячою, толерантною щодо цінностей, поглядів, вчинків інших осіб, до їхньої ідентичності загалом.

Відомо, що потреби людини, визначаючи її інтереси, реалізуються в конкретних діях, вчинках, спрямованих на реалізацію інтересів як осмислених потреб. Існують три групи потреб: особистої безпеки як захисту від загроз; особистого розвитку (творчий, інформаційний, релігійний та інші аспекти), міжособистісного спілкування як способу реалізації активного впливу людини на зовнішній світ.

Пріоритетною потребою, що «зцементовує» людське життя, є потреба спілкування, яка одночасно є умовою реалізації інших людських потреб і метою життя людини, бо без спілкування з іншими життя людини як суспільної істоти втрачає сенс. Визнання людського спілкування вищою цінністю й головною потребою людини відкриває перед людством можливість жити в мирі й добробуті, поступово самовдосконалюючись, тобто задовольняти інші людські потреби. Треба зазначити, що саме постіндустріальна технологічна революція заклала матеріальну основу для якісно нового транснаціонального спілкування людей.

Оскільки всі потреби людини реалізуються через спілкування, то в цьому спілкуванні необхідно розглядати людину одночасно як людину-особистість і як людину-функцію. Перший вимір представляє людину як саму себе, яка працює заради власних потреб, другий – як таку, що представляє інтереси і працює на потреби соціальної організації. Якщо перший вимір реалізується через неформальні способи самоорганізації в людському суспільстві, то другий – через інституційні

механізми й формальні структури організації. Це передбачає необхідність і природність співіснування начал організації та самоорганізації в людському суспільстві на всіх його рівнях, у тому числі на рівні глобального суспільства.

Грунтуючись на тому, що людина реалізує свої потреби як через вертикальні зв'язки, основані на субординації та ієрархії, так і через зв'язки горизонтальні, у яких елементів безпосереднього підпорядкування нема, можна встановити, що реалізацію потреб через вертикальні зв'язки забезпечує держава та світові структури, що в своїй основі мають державний принцип організації, а реалізацію потреб через горизонтальні зв'язки забезпечують мережі транснаціональних зв'язків і відносин.

«Специфічні процеси інтеграції і синтезу, які реально виявляються в наші дні і які фіксують (на різних рівнях і в різних сферах) дослідники, є, вочевидь, однією з основних тенденцій у розвитку суспільства і в структуруванні підвалин історично нового стану Соціуму в просторово-часовому континуумі соціальної еволюції», – зазначає Е. В. Сайко [2, с. 66]. Ці функції реально здійснюють транснаціональні структури і зв'язки, які й створюють історично провідну на сучасному етапі систему. Саме вони формують глобальний простір взаємозалежності в процесі розгортання глобалізації як визначальної тенденції світового розвитку.

Глобалізація виносить потреби людини і способи їхнього задоволення за межі національних кордонів, вона ж створює нові можливості для формування й задоволення потреб людини. Потребу в умовах глобалізації розглядають у транснаціональному спектрі, що збільшує кількість варіантів її задоволення з більшою вигодою для учасників взаємодії. Ця обставина знайшла відбиток, зокрема, у тезі про важливість інвестування не в країни, а в галузі виробництва незалежно від їхнього національно-територіального розташування, тобто в тезі про необхідність включення джерел задоволення інтернаціоналізованих і транснаціоналізованих потреб. Глобалізація також відкриває можливість для вирівнювання потреб людей у різних країнах світу, насамперед завдяки засобам масової комунікації, що постійно збільшують сферу свого функціонування, та завдяки розширенню діапазону міжособистісних контактів.

Після перетворення людини на самостійного суб'єкта міжнародних відносин починається процес їхньої якісної персоніфікації. Хоча сьогодні людина ще є більше представником своєї держави, ніж «громадянином світу», усе ж структурні зрушення в глобальному суспільстві поступово створюють умови для реалізації в міжнародних відносинах базових потреб людини, для стирання відмінностей між людиною як громадянином держави і людиною як «громадянином світу».

Саме Людина Транснаціональна може бути гарантом міжнародної безпеки, творцем нової парадигми міжнародної взаємодії, імперативом якої є вищість інтересів світу, планети, ноосфери над клановими, національними, державними. Вона розглядатиме потреби особистої безпеки в контексті глобальної безпеки та коеволюції людини, природи й суспільства.

Отже, глобальне суспільство на нинішньому етапі його становлення є перехідним суспільством, для якого характерне співіснування державоцентристського

й недержавного, транснаціонального типів соціальної організації. Сьогодні посилення ролі й розширення простору впливів транснаціонального суспільного сектора спирається на могутність глобального гегемона, який практично визначає спрямованість сучасної глобалізації. Однак, незважаючи на ці політичні реалії, очевидним є те, що результатом глобалізації є якісні соціально-антропологічні зрушення, які втілилися у феномені Людини Транснаціональної – основного елемента нового глобального суспільства. Це дає змогу сподіватися, що тенденція гуманізації міжнародного життя врешті-решт візьме гору над національним егоїзмом і корпоративно-клановими інтересами.

1. Бек У. Что такое глобализация? – М., 2001.
2. Сайко Э.В. Современное глобальное сообщество в исторической эволюции // Глобальное сообщество: Картография постсовременного мира. – М., 2002.

GLOBAL SOCIETY: STATES, CROSS-NATIONAL COMMUNICATIONS AND NEW ROLE OF A PERSON

Eugene Sulima

The basic structure-forming elements of the global society and the main tendencies of its development are analysed. The specific character of the cross-national ties and peculiarities of a person and the community, as the subjects of modern politics, are considered.

Key words: global society, subject of a global society, basic elements of a global society.

Стаття надійшла до редколегії 08. 04. 2004

Прийнята до друку 10. 08. 2004